גליון 490 שנה י"ד – ראה

מסביב לשולחן

נושא השבוע: קברי צדיקים

המקור בפרשה: עניינא דיומא (רמ"א או"ח תקפ"א לגבי ערב ר"ה, ובחודש אלול ע"פ זכרון אליהו ומשמרת שלום)

עלון שבועי לבני הישיבות סביב נושא מהפרשה בעיון בהלכה באגדה ובמוסר

ראשי הישיבות

הגאון רבי שמואל אליעזר שטרן שליט"א
ראש ישיבת חוג חתם סופר

בענין קברי צדיקים אינם מטמאין

בילקוט שמעוני [משלי רמז תתקמ"ד] מובא המעשה בר"ע שמת בבית האסורים וקברוהו אליהו הנביא ור"י הגרסי תלמידו. א"ל ר"י לאליהו והלא אמש אמרת לי שכהן אתו וכהן אסור ליטמא במת, אמר לו דייך ר' יהושע בני, חס ושלום, שאין טומאה בתלמיד חכמים ואף בתלמידיהם. והנה בתוס' בב"מ קי"ד ע"ב ויבמות ס"ג ע"א כתבו דאליהו לא אמרה אלא לרווחא דמילתא, אבל עיקר טעמו הוא מחמת שהיה ר"ע כמת מצוה, [ועי' בתשו' הגה"ק משינעווא בדברי יחזקאל סי' א']. מיהו בתוס' בכתובות ק"ג ע"ב כתבו בשם רבינו חיים כהן שאמר דאלמלא היה בשעת פטירת ר"ת היה מטמא לו, והביא שם הא דאמרינן דמשמת רבי בטלה קדושה, והיינו קדושת כהונה מחמת שהכהנים היו נטמאין לו.

והנה בפשוטו ר"ח כהן פליג על התוס' בכתובות וס"ל דדברי המדרש הם כפשוטם דצדיקים אינם מטמאין, וכ"נ מהגהות הרש"ש בכתובות שם. אמנם לקושטא נראה, דבאמת גם ר"ח כהן מודה דחייל תורת טומאה על קברי צדיקים, אלא דס"ל לרבינו חיים כהן דמחמת מעלתו וכבודו של רבינו הקדוש נדחית איסור הטומאה בשעת הקבורה דייקא, דהכי חייבים בכבודו של צדיק ות"ח מופלג בדורו. וכן מדוקדק מהלשון בטלה קדושה "באותו היום", ומשמע מזה דרק בשעת הקבורה הותר לטמאות לצדיק.

ונראה לומר עוד, דאפי' בשעה במתעסק הכהן בקבורת הצדיק חיילא עליה דין טומאה וצריך אח"כ להטהר ככל דיני טהרה, ורק שאיסור הטומאה נדחה מחמת כבודו של הצדיק וכן מוכח מדברי הריטב"א והר"ן בכתובות ק"ג ע"ב שכתבו דעיקר הטעם שבטלה קדושת כהונה בפטירתו של רבי, היינו מחמת שהיה נשיא והכל חייבין בכבודו. והריטב"א במגילה ג' ע"ב האריך בזה, וכתב שם דבנשיא ואדם גדול כיוצא בו, כיון שהוא צריך לכך קוברין אותו בכהנים ובכל אדם, שאין כבוד הנשיא ביורשים וקרובים לבד אלא בכל אדם. והביא הריטב"א דברי הגמ' בפסחים דאמרינן שם כגון שמת נשיא ואיטמי ליה רוב ציבור, וזה ראיה שאין הטעם מפני שאין הצדיקים מטמאין, אלא טעמא דעשאוהו כמת מצוה. וכן איתא בשו"ע יו"ד סי' שע"ד סי"א דנשיא הכל מיטמאין לו, עיי"ש.

ומעתה י"ל גם בדעת ר"ח כהן דאיהו ג"כ לא נתכוין להתיר את ההשתטחות על קבר צדיקים, אלא ס"ל כדעת הריטב"א והר"ן והמאירי הנ"ל, דודאי צדיקים מטמאין, אלא דבשעת פטירתם נדחית הטומאה בכדי שיתעסקו כולם בקבורתם, אבל ההשתטחות על קבריהם שאינו צורך כלל להם ואין בכך ענין של כבוד ודאי אסירא, וכן היא דעת הב"י והב"ח בסי' שע"ד. ובזה ניחא שפיר הא דאיתא בגמ' סוכה כ"ה ע"ב דמישאל ואלצפן שעסקו בקבורת נדב ואביהוא היו טמאין, וכן נושאי ארונו של יוסף היו טמאין ולכך עשו פסח שני. והוכיח מזה בשו"ת מהרי"ל סי' ק"נ דקברי צדיקים מטמאים וכהתוס' בב"מ וביבמות. ולפי דברינו א"ש אפילו לפי דעת התוס' בכתובות הנ"ל, דודאי גם לר"ח כהן נטמא המתעסק בקבורת הצדיק, אלא דמ"מ יש היתר לכהן ליטמא לצדיק.

ובזה נדחה נמי מש"כ הגרי"ש נטנזון ביוסף דעת סי' שע"ג להוכיח מההיא דברכות כ"ח ע"ב שאמר ריב"ז שיוציאו לפני פטירתו הכלים מן הבית, אלמא שהיה מטמא במיתתו. וכן הוכיח מהא דאיתא בב"מ פ"ה ע"ב דריש לקיש הוה מציין מערתא דרבנן בכדי שלא יכשלו בהם הכהנים. ולמש"נ ודאי שצדיקים מטמאים אלא שהותר ליטמא להם בשעת קבורתם [ובאמת מהא דריב"ז אין להוכיח, די"ל דמחמת ענוותנותו אמר כן. וכעי"ז כתב בשו"ת מנחת אלעזר ח"ג סי' ס"ד, לדחות הראיה ממה שאיתא בשער הגלגולים לאריז"ל (הקדמה ל"ט), שהאריז"ל אמר לפני פטירתו לרבי יצחק הכהן קום צא מזה, כי אתה כהן והגיע זמני וכתב המנח"א דהאריז"ל אמר כן לרוב ענוותנותו].

ומצאתי בס"ד דברים עשירים בזה, בספר פנים יפות עה"ת פר' חוקת, דהביא דברי ר"ח כהן בכתובות, וכתב שם דליכא למימר דטעמו של ר"ח כהן הוא משום דאתי עשה ודחי ל"ת דטומאה, דהא בריש יבמות מסקינן דלא אתי עשה דכבוד ודחי ל"ת דטומאה. אלא העיקר הוא מחמת דס"ל כדעת הרמב"ן דצדיקים שנפטרים במיתת נשיקה אינם מטמאין מן הדין ולבסוף מסיק שם דמארונו של יוסף מוכח דצדיקים נמי מטמאין [ונתכוין לראית המהרי"ל הנ"ל]. ועיי"ש שביאר לפ"ז הקרא דאדם כי ימות באהל, דאפי' אדם הממית עצמו על התורה שמת מטמא באהל.

והנה ברמב"ן עה"ת פר' חקת מבואר להדיא דאותם צדיקים שמיתתם בנשיקה לא נחית עלייהו טומאה במיתתם. ויש לעיין דברמב"ן בתורת האדם ענין הכהנים נראה להיפך, שכתב שם דאם הוא אדם חשוב ביותר כגון הנשיא וכיו"ב, מטמא לו הכהן עם כולם והוי כמת מצוה, וקוברין אותו לפי כבודו בכהנים ובכל אדם, ומשמע שיש לו טומאה אלא דשרי לטמאות לו. ולקושטא נראה בדעת הרמב"ן, דבאמת תרתי איתנייהו בזה, דבנשיא ובכל אדם גדול וחשוב ביותר בדורו נטמאין לו מפני הכבוד, אבל מלבד זה יש צדיקים מופלגים בדרגא עליונה שיש כמותם רק אחד מיוחד בכמה דורות, דגבייהו באמת אמרינן דמעיקרא לא נחית עלייהו תורת טומאה מחמת דרגתם.

ומעתה נראה לענ"ד מסקנא דמילתא דאין מקום להתיר לכהנים להשתטח על קבר צדיקים, כדעת התוס' בב"מ וביבמות הנ"ל וכדמסיק לדינא בשו"ת בתי כהונה סי' כ"ג והובאו דבריו בפתחי תשובה יו"ד סי' שע"ה סק"ב. [ועי' מש"כ בשו"ת מנח"א שם בעני מסק' הבתי כהונה. והעירני כבוד רבינו הגרי"ש אונגר למ"ש במעשה אורג פ"ט דאהלות בנידון זה]. והנה לפו"ר היה מקום להתיר לכהנים לטמאות לאנשים גדולים בדורם בשעת קבורתם, וכמש"נ דכן היא דעת כמה גדולי הראשונים. אמנם מדברי הב"י והב"ח מבואר דהאידנא לא נהגו להקל אף בזאת. והטעם מבואר במנח"א שם דאתי למיסרח ולהתיר הטומאה לכל ת"ח ואדם חשוב שחפצים ביקרו, ומשום לא פלוג עדיף לימנע לגמרי. [וע"ע בס' שערי צדק לבעל החיי אדם בהקדמת הספר, וכן בפאת השלחן סי' ב' שנקטו בפשיטות לאסור. וראה עוד בשדה חמד מערכת ר"ה סי' א' אות ו' שהאריך טובא בנידון זה].

(שביבי אש עה"ת ח"א)

עיון הלימוד

הרה"ג מרדכי קרליבך

בטעם מה שכלב הוצרך להתאמץ בתפילה יותר מיהושע

איתא בסוטה לד: שכלב הלך ונשתטח על קברי אבות, ואמר אבותי בקשו עלי רחמים שאנצל מעצת מרגלים, והקשו בעלי התוס' [במושב זקנים] למה נתייחד כלב שהתפלל על כך, ולא מצינו שיהושע התפלל ע"ז.

וידועים דברי החפץ חיים, שיהושע היה עומד להדיא כנגד המרגלים, ולא היה חשש שיהא מושפע מהם, ולאידך גיסא היה חשש שהמרגלים יהרגוהו, כפי שבאמת רצו לעשות כן, ולזה התפלל עליו משה שינצל מעצת מרגלים, שלא יהרגוהו, אך כלב השתתף עם מעשה המרגלים כלפי חוץ, כדי שיוכל להשתיקם בבוא העת, וכמו שעשה באמת אח"כ, וא"כ הוא היה צריך תפילה מיוחדת שיתרחק מדעתם וינצל מעצתם הרעה, ולזה הוצרך הוא עצמו להתפלל על כך.

ונראה עפי"ד הזוהר [הובא בשל"ה בתושב"כ בענין המרגלים], שכשלון הנשיאים בהוצאת הדיבה בא להם לפי שהיו נוגעים בדבר, שחששו שבהכנסם לארץ שוב לא יהיו נשיאים, אולם הלא כ"ז אמור בשאר כל הנשיאים וכלב בכלל, אך יהושע ידע שעתיד להכניס את ישראל, כנבואת אלדד ומידד [בסנהדרין יז.] שנתנבאו שיהושע יהא מכניס את ישראל, ולזה לא חשש יהושע שיכשל בעצת מרגלים, ועמש"נ לעיל.

ובעיקר הך מילתא דכלב נשתטח על קברי אבות, ראיתי בשם ספר שדה הארץ ח"ג אה"ע סי' י"א דמבואר מכאן שיש מצוה להתפלל על קברי הצדיקים, ועפי"ז התיר לצאת מא"י לחו"ל להשתטח על קברי צדיקים ע"מ לחזור, ובשו"ת משפטי צדק סי' ע"ד לא ידע איזו מצוה יש בזה, אך הביא מהמבואר בב"י בסי' תקס"ח בשם מהרי"ל שהנודר לילך על קברי הצדיקים חשיב נדר לדבר מצוה, ועש"ך יו"ד סי' קע"ט סקט"ו בזה.

וממו"ח הג"ר עקיבא קיסטר שליט"א שמעתי לאידך גיסא, דיהושע היה צריך לתפילתו של משה רבינו, ואילו כלב נענה בזכות עצמו, דבכלב מצינו שקראתו תורה [פי"ד פכ"ד] 'ועבדי כלב', מה שלא מצינו אצל יהושע, [ועי' חסדי דוד על הספרי שרק אחר מותו מצינו כן דכתיב גביה (יהושע פכ"ד) עבד ה', ומפני כבודו, ועמש"נ לקמן שם מהמש"ח], ובברכות לד: איתא דריב"ז ביקש מרחב"ד שיתפלל על בנו שחלה, ונענה, ואמרה לו אשתו וכי חנינא גדול ממך, והשיב, לא, אלא הוא דומה כעבד בפני המלך ואני דומה כשר לפני המלך, [והעבד נכנס לכל מקום לצורך עבודתו], ולכן כלב נענה בזכות תפילה דידיה, עכ"ד.

דבר העורך

הימים הבאים עלינו לטובה גדושים בהתרגשות רוחנית נעלה ומרוממת. כל ילד יעלה כיתה, כל בחור יעלה שיעור, יש שיעשו את הצעד המשמעותי של המעבר מתלמוד תורה לישיבה קטנה.

אך יהיו אלו בראש כל עניין, מסיימי שיעור ג' בישיבות הקטנות העולים לישיבות הגדולות, אלו שיעשו את הצעד הגדול והמשמעותי שעתידם הרוחני תלוי בו.

אליהם, אפנה את השורות הבאות, בהתרפקות על ימי הבנין הרוחני של הישיבה הגדולה.

בחור יקר, בימים אלו הנך עומד בסיומו של פרק נכבד ונעלה במסכת העליה הרוחנית של נערי ישראל, כשאתה מסיים את לימודיך במסגרת הישיבה הקטנה.

במהלך לימודיך בישיבה הקטנה עוצבה אישיותך, הפכת מילד לנער וקיבלת על עצמך את נועם עול התורה, שיעורי עיון ובקיאות, מוסר והלכה, הפכו לסדר יומך – סדר יומו של בן תורה. ערכי הנצח של עמינו הנבחר נסכו בך בעוז ותעצומות כשהנך לובש צורה של בן עליה, משתלם במידות וביראת שמים טהורה וחותר אל עומק מחשבת עבודת התפילה.

הישיבה היא בית היוצר של העם היהודי לדורותיו !!!

הישיבה מעמידה את הנער על דעתו, מעניקה לו את מבט ההשקפה הנכונה על מהות חייו וקיומו של האדם עלי אדמות ונוסכת בו את הכוחות המיוחדים ואת הכלים שעימם יצעד לאורך שביל עלייתו הרוחנית ובהם יבנה את ביתו - בית ד'.

מה גדולה ונכבדת השעה בה הנך ניצב על מפתן הכניסה להיכל הישיבה הגדולה.

בישיבה הגדולה אתה עומד בפני המעבר מעולמו של נער לעולמו של בן תורה – בוגר, שלב נכבד ונעלה נוסף במסכת חיי העליה הרוחנית. הישיבה הגדולה היא הבנין התורני בעל המימד המקיף ביותר עבור מי שזכה להיקרא בתואר הנכסף "בן תורה".

האתגר הרוחני והתורני העומד בפניך עם כניסתך לישיבה הגדולה הוא עצום ודורש התייחסות מעמיקה ומקיפה. לא הרי ההתמודדות היומיומית בישיבה הקטנה כגודל החשיבות שחובה עליך לייחס למטרות הנעלות הניצבות בניך בישיבה הגדולה וההתמודדות עימן.

וככל ענייני תורה ומצוות, כגודל ההכנה – משובחת התוצאה. ככל שתעמיק בהכנה הגדולה לקראת כניסתך להיכל הישבה הגדולה, הן מבחינת הלימוד, ההנהגה, הרצון והכוונה להשקיע כל שבך על מנת לגדול ולפרוח בכרם בית ד', כך תהיה הצלחתך גדולה וכבירה בבחינת השלימות הנכספת.

אשריך בן הישיבה הגדולה, המגיע מוכן ומזומן להתעלות הרוחנית המצפה לך, אשריך שזכית להימנות עם מבחר המין האנושי בהיותך בן ישיבה אשר לקראת עתיד מזהיר בעולמה של תורה צועד בבטחה, מתוך מחשבה והבטחה עצמית לעבודה מאומצת בהתמדה ובנחישות, בעקביות וללא משוא פנים למדוחים, שתעלה אותך דרגה ועוד דרגה אל עבר השלימות הנכספת, בן חיל, עלה והצלח!

שלמה יצחק הלוי רוזנשטיין

לעילוי נשמת
מרת שפרה בת ר' ישראל אפרים פישל ע"ה
ת.נ.צ.ב.ה

ת.ד. 41068 ירושלים [redacted] - עורך ראשי: הרב שלמה רוזנשטיין - אין לקרוא בשעת התפילה וקריה"ת או ע"ח סדרי הישיבה - אין להסתמך להלכה למעשה על הדברים המובאים כאן

גנוזות

עורך הרב הלל מן

רבי שלמה זלמן אוייערבאך - ראש ישיבת קול תורה [עת"ר - תשנ"ה] מכתב ידו

בגדר איסור כניסת כהן לקבר צדיק

ב"ה יום טו"ב סיון תשל"ו

הובא לפני ספר גדול וחשוב אשר מחברו החשוב דחריף ובקי טובא, ה"ה הרב המאור הגדול מוה"ר מרדכי שפילמן שליט"א קרא אותו בשם "ציון לנפש צבי", וביקש ממני לעיין בו.

והיה הדבר לפלא בעיני לראות את אשר פעל ועשה ברוב עמל ויגיעה לאסוף כ"כ הרבה דברים על ענין אחד בלבד, ועיניו ראו הרבה בכל אשר נשאו ונתנו בזה ראשונים ואחרונים גאונים וצדיקים, וגם מגו דזכי לאחריני במילי מעלייתא של אחרים זכה נמי לנפשיה לפלפל ולהעיר בענין זה הערות מחכימות, ולזאת אמינא לפעלא טבא יישר כחו וחילו הגדול לאורייתא.

אך זאת למודעי שלמעשה אף שכלנו טמאי מתים וגם אין לנו בזמננו אפילו כהני חזקה ברורים לגמרי, מ"מ אין להקל כלל בקדושת כהונה, לא בדאורייתא ולא בדרבנן.

גם חושבני שהיה רצוי להזכיר בפתיחה של הספר את אשר כתבו גדולי עולם, שאף אם מותר היה ליטמא לנשיא, היינו משום דכבודו מרובה וכולם כקרוביו, ולכן הוא נחשב כאחד מז' קרובים, וממילא מובן דכל זה שייך דוקא לפני הקבורה ולא לאחר שכבר נסתם הגולל, ולכן הכהנים הבאים להשתטח על קברי צדיקים יזהרו מלהקל באיסור כהונה, זכותם של אותם הצדיקים תעמוד להם ביותר במלוי משאלותיהם.

ומ"מ תורה היא וצריכים ללמוד ולמישקל ומטרי בהך שמעתתא, ומשום כך מחזקינא טיבותא להרה"ג המחבר שליט"א.

מעשה רב

עורך הרב הלל מן

הנחת אבן הפינה שהחלה בקברי צדיקים

מאורע זה אמנם נכתב בדברי הימים, אך לא כולם יודעים שלטקס הנחת אבן הפינה של ישיבת חכמי לובלין, קדם מעמד מרטיט ומזעזע נימי נפש של הזמנת אדירי התורה שוכני בית העלמין העתיק בלובלין לשמחת התורה של הנחת אבן הפינה, כפי שתיאר לימים אחד ממשתתפיו.

באותו היום הגדול, יום הנחת אבן הפינה לישיבת חכמי לובלין הייתי בין המלווים את הרב לבית הקברות, לשם הלך "להזמין" את חכמי לובלין השוכנים שם לחגיגת התורה. לא ראיתי מימי איש בעל רגש ובעל נשמה אצילית יותר ממנו, אבל אי אפשר לתאר את התרגשותו בשעה זו, כשהלך עם אחוזת מרעיו ותלמידיו בין קברי הצדיקים, רגעים אחדים התעכב אצל קברו של רבי יעקב פולאק יוצר הפלפול ואבי הישיבות בפולין, עבר אל קברו של רבי שלום שכנא רבו של הרמ"א...

והוא השתטח על קברם של המהרש"ל ומהר"מ מלובלין, וגם על קברו של החוזה מלובלין אבי החסידות הפולנית לא פסח, וככלותו להתפלל על קברי הקדושים עמד על גבעה ונשא מדברותיו:

רבותינו הקדושים חכמי לובלין, אתם שהרבצתם את התורה בעיר זו, יסדתם ישיבות והעמדתם תלמידים הרבה, אתם רבותי שמאורכם אנו נזונים, ומפיכם אנו חיים, באתי להודיעכם כי אני עבדכם יהודא מאיר בן מרגלא החלטתי להחזיר עטרה ליושנה, והנני מזמינכם לחג הנחת אבן יסוד להיכל התורה, לבית שנגדל בו תורה עד ביאת הגואל, ובטוח אני בזכותכם ובזכות תורתכם שאצליח במפעלי למען שמו הגדול ותורתו.

עצמתי את עיני ונדמה לי כי כל החלל מלא מנשמות קדושות השטות ומסובבות את הרב הצעיר והפלאי הזה, העומד לפני, חשבתי אז אולי גם הוא כחד מן קדמאי שבא אלינו מעולמות עליונים, וכעבור זמן ייעלם וישוב אל נוהו.

לימוד המוסר

הרה"ג ירחמיאל קראם

'לתור את הארץ לקברי צדיקים'

התורה מתארת את המסלול שעשו המרגלים, אשר 'שלח משה לתור את הארץ'. יצאו 'ממדבר צן עד רחב לבא חמת' ומשם 'ויעלו בנגב ויבא עד חברון'. כולם הלכו יחד באותו מסלול 'ויעלו בנגב' ורק אחד מהם 'ויבא' הגיע לחברון. מביא רש"י את דברי הגמרא 'אמר רבא מלמד שפירש כלב מעצת מרגלים והלך ונשתטח על קברי אבות. אמר להם: אבותי, בקשו עלי רחמים שאנצל מעצת מרגלים'. יהושע שזכה לכך שמשה רבנו יתפלל עליו 'קה יושיעך מעצת מרגלים' לא היה זקוק לבוא לחברון. כלב שהיה מודאג 'שלא יהא ניסת לחבריו להיות בעצתם', היה צריך לבוא אל האבות ולבקש מהם 'בקשו עלי רחמים שאנצל מעצת מרגלים'.

ה'שפתי חכמים' כותב שחייבים לומר שהטעם שכלב הלך לחברון לקברי האבות שנמצאים שם, כדי להתפלל ולבקש מהם 'בקשו עלי רחמים' היה בגלל חשיבות וקדושת המקום שיש שם, אצל 'קברי אבות'. כלשונו: 'דאם לא כן, למה הלך לשם להתפלל ולא התפלל במקום אחר. אלא על כרחך משום קברי אבות'. אף עף פי שתפלתו של אדם נשמעת בכל מקום ומכל מקום. ואף על פי שהבקשה שבקש מהאבות הייתה נשמעת אצלם גם אם לא היה ניצב סמוך לקבריהם. בכל זאת הלך לחברון ללמדך שהמקום גורם.

זה הוא לכאורה המקור הראשון לעניין הנשגב של נסיעה לקברי צדיקים שהולך ותופס בדור האחרון מקום חשוב מעל ומעבר למה שהיה ידוע ומקובל בקהילות ישראל בדורות עברו. לב מי לא ירגש לראות בדור האחרון את התעוררות הנפש שיש להמוני בית ישראל אשר אינם מחמיצים שום הזדמנות לצאת ולפקוד קברי צדיקים. ואף אם יוצאים לשם כך מארץ ישראל, ואף אם הדבר כרוך במעבר ובשהות בשדות תעופה ובתי מלון עם כל המתלווה לזה.

אמת הוא שמצינו בפוסקים זמנים מיוחדים בהם נוהגין לצאת לבית הקברות. בהלכות תענית כתב המחבר: 'אחר שמתפללים יוצאים כל העם לבית הקברות ובוכים ומתחננים שם, כלומר הרי אתם מתים, כאלו, אם לא תשיבו מדרככם הרעה'. ובהלכות ערב ראש השנה כותב הרמ"א: 'ויש מקומות נוהגים לילך על הקברות ולהרבות שם בתחינות' וכן בהלכות תשעה באב 'והולכים על הקברות'.

הגמרא בתענית דנה בכל סדר תעניות המפורט במשנה, מה טעם יש לכל דבר ודבר. למה מוצאים התיבה לרחובה של עיר ולמה לובשים שקים. וכן שואלת הגמרא 'למה יוצאים לבית הקברות' ואומרת הגמרא 'פליגי בה רב לוי בר חמא ורב חנינא. חד אמר הרי אנו חשובים לפניך כמתים. וחד אמר כדי שיבקשו המתים עלינו רחמים'. לכאורה יש כאן מחלוקת ביסוד טעם היציאה לבית הקברות. האם זה כדי להכניע את הלב וכמו שמביא מכאן המחבר 'כלומר, הרי אתם מתים כאלו' כמו אלו ששוכנים כאן בבית הקברות 'אם לא תשובו מדרכיכם'. או שהטעם הוא כדי לבקש מהמתים שיבקשו עלינו רחמים.

לכאורה, בין אם נאמר שהמטרה ביציאה לבית הקברות היא לעורר את הלב שלנו ובין אם נאמר שהיא לעורר את המתים שיבקשו עלינו רחמים. אפשר היה להשיג מטרות אלו גם ללא יציאה לבית הקברות. אפשר לעורר את הלב בבכי ובתחנונים ואפשר להתפלל ולבקש מהמתים שיעוררו עלינו רחמים גם מבלי להיות שם בבית הקברות.

ובכלל, יש בעיה גדולה עם תפילה בבית קברות. שהרי בשו"ע או"ח סימן עא כתב: 'אסור לקרות קריאת שמע תוך ארבע אמות של מת או בבית הקברות ואם קרא לא יצא'. וכתב שם המשנה ברורה 'והוא הדין לומר קדיש ושאר דברי קדושה והטעם משום לועג לרש'. ובאמת הריטב"א על הגמרא בתענית שיוצאים לבית הקברות כתב: 'ודבר פשוט הוא שאין יציאתם לבית הקברות להתפלל שם, שאסור להתפלל בבית הקברות משום לועג לרש'.

ובספר 'גשר החיים' תמה על המנהג להתפלל על קברות הצדיקים כגון בקבר רחל, בחברון, בקבר רשב"י ורבי מאיר בעה"נ, ששם מתפללים תפילה וקורין בתורה דברים שאינם בגדר שבחו של מת. והעלה שם שלגבי חברון וקברי הרשב"י ורבי מאיר בעה"נ אין לערער שהקבר נמצא בעומק של יותר מי' טפחים והוא רשות בפני עצמו.

עניין נוסף מעורר בספר 'חיי אדם' כשמביא את המנהג לילך על הקברים בערב ראש השנה: 'ויהיה נזהר מאד שלא ישים מגמתו להתפלל ולבקש מן המתים שקרוב הדבר שיהיה בכלל דורש אל המתים אלא יתפלל לקב"ה שיעשה חסד בזכות הצדיקים המתים'.

אמנם תפלתו של כלב בקברי אבות הייתה: 'אבותי, בקשו עלי רחמים שאנצל מעצת מרגלים'. וכך למדנו בדברי הב"ח בסוטה יד: 'מפני מה נסתר קברו של משה מעיני בשר ודם מפני שגלוי וידוע לפני הקב"ה שעתיד בית המקדש להיחרב ולהגלות את ישראל מארצם. שמא יבואו לקבורתו של משה, באותה שעה, ויעמדו בבכיה ויתחננו למשה ויאמרו לו משה רבנו עמוד בתפילה בעדנו ועומד משה ומבטל את הגזירה'.

המדרש רבה מביא שלפני היציאה לגלות 'אמר הקב"ה לירמיה אני דומה היום לאדם שהיה לו בן יחידי ועשה לו חופה ומת בתוך חופתו ואין לך כאב לא עלי ולא על בני לך וקרא לאברהם ליצחק וליעקב ומשה מקבריהם שהם יודעים לבכות'. מכל אלו למדנו ששייך להתפלל ולבקש מהמתים שיבקשו עלינו רחמים. עוד זאת למדנו שלתפילה על קברי צדיקים יש מעלה של תפילה במקום קדוש וכמו שהבאנו את הוכחת ה'שפתי חכמים' שמה שכלב הלך לחברון היה מפני שרצה להתפלל במקום קדוש זה של מערת המכפלה.

וכך כותב המהרי"ל בהלכות תענית: 'הטעם שמתפללים על קברי צדיקים, דבית הקברות הוא מקום מנוחת הצדיקים והתפלה נתקבלה שם יותר'. ומביאים משמו של רבנו הגר"א שכתב: 'שבזמן שאין צדיקים בדור ואין מוצא השכינה מקום לנוח אז הוא שורה על הצדיקים ישני עפר, נמצא שבמקום מנוחת הצדיקים הוא מקום השראת השכינה'. בדיוק כמו שאנחנו הולכים להתפלל בכותל המערבי שריד בית מקדשנו, מקום שלא זזה שכינה ממנו. שבמקומות אלו התפילה מתקבלת ביותר.

יחד עם זאת, עם כל החשיבות והמעלות שיש בתפילה על קברי צדיקים מוטלת עלינו החובה לחשוב תמיד הפסד מצווה כנגד שכרה. לעשות חשבון מה המחיר שאנו משלמים כדי להשיג מעלה גדולה וחשובה זו.

המשנה באבות אומרת: 'רבי שמעון אומר: המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו, ואומר: מה נאה אילן זה! ומה נאה ניר זה! מעלה עליו הכתוב כאלו מתחיב בנפשו'. בוודאי מדובר שההתרגשות 'מה נאה אילן זה' היא בגדר 'ברכי נפשי את השם'. לא ח"ו דברים בטלים של הנאה מנוף או מראה יפה כשלעצמו. וגם כך, כשמפסיק ממשנתו להביע התרגשות מנפלאות הבורא, להתחזק באמונה. גם אז הוא ח"ו מתחייב בנפשו.

כולנו מחפשים סגולות, מחפשים ריגושים, זה נובע מרצון טוב מהשתוקקות לקרבת השם. כולנו מתמודדים עם קשיים ומבקשים סייעתא דשמיא כולנו רוצים לקבל ברכות מצדיקים. אך עלינו לזכור ולדעת כי 'אין לו לקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה'. נזכור את המשנה באבות: 'עשרה שיושבין ועוסקין בתורה, שכינה שרויה ביניהם' 'ומנין אפלו אחד? שנאמר (שמות כ, כ) "בכל-המקום אשר אזכיר את-שמי אבוא אליך וברכתיך"'.

אתה יושב ולומד, עמל להבין את הרשב"א, שכינה איתך. אתה נמצא במקום שאתה עצמך גורם שתהיה בו השראת השכינה. הקב"ה בכבודו ובעצמו בא אליך ומברך אותך. נשב ונלמד ביגיעה ובהתמדה ונזכה לכל הברכות ולכל הישועות.

מבאר החסידות

הרב יעקב שלמה שיינברגר

קברי צדיקים אינם מטמאים

אמרו חכמינו ז"ל "צדיקים אינם מטמאים במיתתם" (כתובות קג: ועי"ש בתוד"ה אותו, יבמות סא.). ביארו **הראשונים** (ראה **רמב"ן** - עה"ת ריש פר' חוקת, **ורבינו בחיי** - ריש פר' אמור ועוד) דטעם טומאת המת הוא בעטיו של נחש, והנפטרים בנשיקה לא יטמאו מן הדין, והוא שאמרו "צדיקים אינם מטמאים" עכ"ד.

ענין טומאת מת - הסביר **האור החיים הק'** במשל נפלא, וכה כתב: משל לשני כלים שהיו אצל בעל הבית, אחת מלאה דבש ואחת מלאה זבל, ופינה אותם והוציאם מחוץ לחדר, אותה שהיתה מלאה דבש מתקבצים לה כל הזבובים והרמשים, ואותה שהיתה מלאה זבל הגם שיכנסו לה קצת מהרמשים לא ישוה לשל דבש.

וכמו כן אדם מישראל שמת כיון שהוא מלא קדושה המתוקה וערבה, בצאת הנפש ונתרוקן הגוף יתקבצו הקליפות לאין קץ שהם כוחות הטומאה התאבים תמיד להדבק בקדושה ליהנות מן הערב, ולזה יטמא באוהל ואפילו אלף בתים מקובצים ואחת פתוחה לחברתה, הטומאה תמלא כל החלל המקורה.

משא"כ אשר לא מזרע ישראל, להיותו משולל מהקדושה אין כל כך התקבצות הטומאה אלא חלק הממית הנדבק בגוף, ואשר יסובב הכל הוא התורה עכ"ד.

וכהשלמה לדבריו יש לציין את דברי **הקדושת לוי** שכתב: הנה יש מלחמה תמידית בין הנשמה והחיות עם הגוף, והאדם הזוכה מנצח את הגוף לעשות רצון הנשמה, ולמה אין הגוף רוצה לעשות רצון הנשמה כיון שאינו משיג את טעמי התורה והמצוות, משא"כ הנשמה שהיא נחצבת מתחת כסא הכבוד שואפת תמיד לעשות מצוות ומעש"ט. "ולכך האדם המת שהנשמה עולה למעלה ונשאר הגוף לבדו מטמא הגוף, ולכך קברי צדיקים אינם מטמאים כי הגופים מהצדיקים הם מזוככים עד שגופיהם ג"כ רוצים בקיום התורה והמצוות, ולכך גם הגופים שלהם אינם טמאים" עכ"ד.

המורם מדבריהם שהצדיקים מזככים את גופם ואי אפשר לטומאה להידבק בהם, ולכך אינם מטמאים.

* * *

חידוש נפלא - בענין הא דקברי צדיקים אינם מטמאים - כתב **הגה"ק מדינוב בעל הבני יששכר** זצ"ל בספרו **אגרא דכלה**, והרבה גדולי עולם פלפלו בחידושו, ולא עת האסף השיטות בכאן, ורק נראה מקומם ומשם תדרשנו.

דבריו קאי על אלו האנשים שהיו טמאים ולא יכלו לקיים הפסח במועדו, ואמרו (במדבר ט, ז) "אנחנו טמאים לנפש אדם למה נגרע וגו'" ומחדש ה'בני יששכר' שהאנשים הטמאים כן הקריבו 'פסח ראשון' ולא כדמשמע בפשטות שמשה רבינו ע"ה צוה להם להקריב 'פסח שני'.

וכה כתב: נוהגין בארעא קדישא עד היום שהכהנים הולכים על קברי הקדושים, והנה לפ"ז אותן האנשים (שאמרו - אנחנו טמאים לנפש וגו') היו נושאי ארונו של יוסף לחד מ"ד, או שטמאו את עצמן לנדב ואביהו קדושי עליון או לחד מ"ד שהיו מישאל ואליצפן. וחישבו קל וחומר הלא טומאת הכהנים הוא בלאו ונדחה אצל הצדיקים שמותרים ליטמא להם, א"כ כל שכן שלא יטמאו מהצדיקים להיות נדחה לקרבן פסח.

ומסיים בזה"ל: "ומשום הכי לא אמר להם תשובה רק לישראל בכלל, **והאמת שהם עשו את הפסח במועדו**" עכ"ל.

בספר **שדי חמד** (מערכת ר"ה סי' א' אות ו) הביא דברי **האגרא דכלה בשם הגה"ח מניזנוב**, וכותב ע"ז ד"הספר אגרא דכלה אינו מצוי אצלי לראות דברי קדשו", ומקשה עליו מכמה דוכתין דלא קי"ל כהאי שיטה דצדיקים אינם מטמאים, ויעוין בספר **ציון לנפש צבי** (מהג"ר מרדכי שפילמן ז"ל פ"ב ס"ב סק' ד') שמיישב היטב את כל הקושיות.

וכן יעוין **בשו"ת דברי יחזקאל** סימן א' (נדפס בסוף דברי יחזקאל עה"ת) **ובשו"ת דברי יציב** (מהגה"ק מקלויזנבורג) יו"ד סימן רל"ד, ובספר **אסיפת דברי חכמים** (להרה"ק רבי חיים ירוחם לענץ זצ"ל אבד"ק סנאטין, תלמיד הגה"ק מבוטשאטש) במערכת ה'בני יששכר' יעו"ש.

ועל כולם היטב לבאר שיטת רבינו כשמלה ערוכה **בקובץ עץ חיים** (חלק ט עמ' ע"ר, היו"ל ע"י תלמידי וחסידי באבוב בניו יורק) יעו"ש ותמצא נחת.

פוטו סטודיו

גל פז- רשת למוסיקה
ירושלים-ב"ב-חיפה

פוטו ציון
צילום אירועים, מצלמות וסטודיו

אחים הקר
רשת בשר למהדרין

• בחסותם האדיבה של בעלי עסקים תומכי תורה לברכה, הצלחה וכטו"ס •

צבי ורצברגר
בית האנרגיה

המנעולן הנאמן זאב הורוביץ
דלתות פלדה ומפתחות

לעילוי נשמת
רבי יצחק בן ר' אליהו ואסתר זר

מנהגים

הרה"ג אליקום דבורקס

השתטחות על קברי צדיקים

מקור המנהג

מובא בגמ' סוטה ל"ד ע"ב שכלב בן יפונה כשהלך לתור את הארץ בשליחות משה השתטח בתפילה על קברי האבות במערת המכפלה אשר בחברון, ובגמ' בבא מציעא פ"ה ע"ב מובא מעשה באחד החכמים שהתעוור ר"ל והלך והשתטח על קברו של ר' חיא ונתרפא, ובגמ' סוטה י"ד ע"א מובא – אמר רבי חמא ב"ר חנינא מפני מה נסתתר קברו של משה מעיני בשר ודם? מפני שגלוי וידוע לפני הקב"ה שעתיד בית המקדש להחרב ולהגלות את ישראל מארצם שמא יבואו לקבורתו של משה באותה שעה ויעמדו בבכיה ויתחננו למשה ויאמרו לו משה רבינו עמוד בתפילה בעדנו ועמד משה ומבטל את הגזירה מפני שחביבים צדיקים יותר מבחייהם. תענית ט"ז ע"א מובא שיוסף הצדיק השתטח על קבר אמו, ממקורות אלו למדנו אנו כמה גדול התועלת בתפלה אצל קברי צדיקים הרמ"א באו"ח סימן תקפ"א כתב שנוהגין להשתטח על הקברים בערב ראש השנה ומרבים שם בתחינות, אף שכתב שם המשנ"ב "אך אל ישים מגמתו נגד המתים אלא יבקש מהשי"ת שיתן עליו רחמים בזכות הצדיקים שוכני עפר", המנהג מדור דור להתפלל בקברי אבות ובקברי הצדיקים ולבקש מהם שיעוררו רחמים וימליצו טוב בעד החיים, וכך מובא בשו"ת מהר"ם שיק או"ח סימן רצ"ג ובשו"ת מנחת אלעזר ח"א סימן ס"ח, בהגהות יעב"ץ בבא מציעא דף פ"ה כתב שלכן ר"ל היה מציין הקברים שידעו האנשים להתפלל על קברים על כל צרה שלא תבוא. וכתב המהרי"ל בהלכות תענית "דבבית הקברות מקום מנוחת הצדיקים ומתוך כך הוא מקום קדוש וטהור והתפילה נתקבלה ביותר על אדמת קודש", בשלה"ק מסכת ראש השנה דף ס"ט כתב הטעם "שהצדיקים המתים יבקשו רחמים עלינו", בדרשות הר"ן דרוש ח' כתב דתפילה במקום צדיקים מועלת.

הליכה בשבת ויו"ט

אף דבשבתות וחגים אין הולכים לבית הקברות משום שאסור לבקש צרכיו בשבת ויו"ט, עכ"ז כתב בס' משמרת שלום הלכות אבילות אות ה' סימן כ"ט שלצורך תפילה בשעת סכנה הגון לחולה שיש בו סכנה מותר לילך לקברי צדיקים אף בשבת ויו"ט. וכך מובא בס' מגיד מישרים פרשת אמור דבקבר צדיק נוהגים ללמוד ולהתפלל אפילו בשבתות ויו"ט [כשהקבר הוא בנפרד ולא נמצא בבית הקברות], וכבר נהגו כך גדולי ישראל בזמן האר"י ובית יוסף להתפלל על ציון קדשו של רבי שמעון בר יוחאי ובנו רבי אלעזר במירון.

יציאה מא"י לחו"ל

אף שאין לצאת מארץ ישראל לחוץ לארץ מ"מ מותר לצאת כדי להשתטח שם על קברי צדיקים אם יוצא על מנת לחזור, וכך מובא בברכי יוסף או"ח סימן תקס"ח בשם שו"ת פרי הארץ ח"ג אבן העזר סימן י"א ושדי חמד מערכת ארץ ישראל סימן ז'

בס' אהלך באמיתך דף תס"ב כתב להעיר למה צריך לצאת לחו"ל להשתטח על קברי צדיקים המבלי אין קברי צדיקים מספיק בא"י קברי אבות תנאים ואמוראים? ומתרץ דמדובר בקברי צדיקים שהיה דבוק בהם בחייו כי בודאי יש תועלת מיוחדת להיות על קברם דווקא.

בשו"ת מנחת יצחק חלק ח' סימן כ"ג מביא דהמנהג להניח פתקים (קויטל) על קברי הצדיקים ומפרטים שמם ושם אמם ודברים שזקוקים לישועה. (עי' שדי חמד מערכת אבילות סימן קכ"ו).

מציבה לצדיקים

עה"פ "ויצב יעקב מציבה" מובא במד"ר בראשית פ"ב – תנן התם מותר המתים למתים וכו' ר' נתן אומר מותר המת יבזה לו בית על קברו וכו', רשב"ג אומר אין עושין נפשות לצדיקים דבריהם הם זכרונם, למדנו שנקראו ישראל ע"ש רחל שנאמר "הבן יקיר לי אפרים", וכתב לפרש ביפה תואר בכוונת המדרש להקשות למה בנה יעקב מציבה הרי אין עושין נפשות לצדיקים ומתרץ למדנו שנקראו ישראל על שם רחל ומשום כבוד שם ישראל ראויה היא להציב לה מציבה לכבוד ולתפארת מלבד מעשיה הטובים המזכירים את שמה, ועוד תירץ כיון שהגולים עתידין לעבור דרך שם לכן הציב מציבה כדי שידעו היכן מקום קבורתו.

בשו"ת כתב סופר יור"ד סימן קע"ח מבאר שתועלת בבנין ציון על הקבר הוא לשני דברים שלא ישכח מן הלב וכדי שיתפללו בעדם כיון דאין הם צריכים לזה, ומה שכתוב בשקלים פ"ב מ"ה – רבי נתן אומר מותר המת בונין לו נפש על קברו, הכוונה לצורך החיים שידעו היכן קבורים הצדיקים כדי שיוכלו לבוא ולהתפלל, וכך כתב בשו"ת דברי יציב יור"ד סימן רכ"ז דאע"ג דאין עושין נפשות לצדיקים מ"מ מצבת רחל אינו לזכרון אלא לסימן עבור החיים.

הליכת כהנים על קברי צדיקים

מובא ב"מ דף פ"ה ע"ב שריש לקיש היה מציין את מקום המערות שקבורים שם אמוראים, ופירש"י "שלא יכשלו כהנים לעבור עליהן ולאהיל שלא תארע תקלה ע"י צדיקים", ומשמע דצדיקים מטמאים במותם, וכך משמע בגמ' ב"ב דף נ"ח ובמסכת ברכות דף כ"ח ע"ב בשעת פטירתו של רבי יוחנן בן זכאי אמר להם לתלמידיו פנו כלים מפני הטומאה ופירש"י "טומאת אהל המת בכל הבית", ואילו בגמ' כתובות דף ק"ג ע"ב משמע אחרת דצדיקים אין מטמאין במיתתן עפ"י דברי רבי חייא אותו היום שמת רבי "בטלה קדושה" ויש גורסין "בטלה כהונה" ופירשו גדולי הראשונים והאחרונים דהטעם דהותר לטמאות לרבי משום שהיה נשיא ונשיא עשו אותו כמת מצוה דכשם שכהן מטמא למת מצוה מפני שאין לו מי שיתעסק בקבורתו, כך מטמא לנשיא מפני שכבודו מרובה אין בכל המתעסקין בו די לפי כבודו, ויש שפירשו משום דצדיקים אינם מטמאין וכך משמע בכלי יקר פרשת בחוקותי עה"פ "והשבתי חיה רעה" ובס' חכמות בצלאל עמ"ס נדה דף ע' בשם כנסת יחזקאל, אולם הב"ח בסימן שע"ד כתב דהותר להתעסק בנשיא רק קודם קבורה אבל לאחר קבורה כולם מטמאין, וכ"כ בשו"ת טוב טעם ודעת מהדורא חליתאה ח"ב סימן רל"א, האשכול בהלכות טומאת כהנים דף קע"ד כתב דווקא לנשיא מותר לכהן לטמאות ולא לצדיק בעלמא.

דעת רוב הפוסקים לאסור לכהנים לילך על קברי צדיקים, וכך דעת רש"י ב"מ דף פ"ה והרשב"ם והריטב"א ב"ב דף נ"ח והאשכול הלכות טומאת כהנים היות וצדיקים מטמאין במיתתן, ולכן אסור לכהנים לילך על קברי צדיקים, וכן משמע במהרי"ל בתשובותיו סימן ק"נ, בס' פאת השלחן להגאון רבי ישראל משקלוב תלמידו של הגר"א בהלכות ארץ ישראל פ"ב סי"ח כתב וז"ל "יש למנוע מנהג איזה בני אדם כהנים שהולכים על קברי תנאים ואמוראים וגאונים באמרם שקברי צדיקים אינם מטמאים, וטעות הוא בידם כי מי גדולים צדיקים מאבותינו הקדושים אברהם יצחק ויעקב ואדם, וחוה והאמהות הקדושים ויוסף הצדיק ואמרו רבותינו בגמ' שעצמותיהן מטמאין", ובבית ישראל אות כ"ה האריך בזה וסיים "וברור הוא כשמש דאסור לכהן לילך על קברי הצדיקים", הפתחי תשובה יור"ד סימן שע"ב ס"ק ב' מביא משו"ת בתי כהונה סימן כ"ב שכתב דמה שנהגו אינה כהנים להשתטח על קברי צדיקים אין להם על מה שיסמוכו ולכן שלא כדין עושין הנוהגין כן, וכן כתב השדי חמד מערכת ראש השנה אסיפת דינים סימן א', וכך פסק בקיצור שו"ע הלכות אבילות סימן ר"ב ס"ד וז"ל "יש כהנים הדיוטים נוהגין ללכת לקברי צדיקים באמרם שקברי צדיקים אינם מלמאים וטעות הוא בידם וצריכין למחות בהם", (עי' שו"ת מהר"ץ חיות ח"ב עמ' תתקמ"א שו"ת הלכות קטנות למהר"י חאגיז ח"א סימן קע"ז, וכך פסק המהרש"ם בס' ארחות חיים (ספינקא) הלכות ר"ה סימן תקפ"א שו"ת אבני נזר יור"ד סימן תס"ו). וכך הורו הגאונים רבי יצחק יעקב וויס (בעל מנחת יצחק) והגאון רבי משה פיינשטין והגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך זצוק"ל בהסכמותיהם לספר ציון לנפש צבי. (עי' בס' אגרא דכלה פרשת בהעלותך עה"פ "אנשים טמאים לנפש אדם" (בעמח"ס בני יששכר) וכן הוזכר בס' פני דוד להחיד"א ריש פרשת בשלח ובשו"ת דברי יציב יור"ד רע"א שו"ת באר משה ח"ז עמ' של"ו ובשו"ת בצל החכמה ח"ב סימן פ"ב).

כניסה לקבר רחל אמנו

בשו"ת זית רענן להגאון מהרימ"ל מקוטנא ח"ב סימן כ"ז הובא שנשאל מהגאון רבי שמואל סלנט זצ"ל בענין הליכת כהנים על קבר רחל אמנו, ודעת הגר"ש שאסור והסכים עמו, וכך פסק בשו"ת מהר"ש אלפנדרי יור"ד סימן ו' ובשו"ת ציץ אליעזר חלק ט"ו סימן ס"ח חט"ז סימן י"ח. (עי' ילקוט יוסף ח"ז עמ' רפ"א).

וראוי לציין מה שמובא בפסיקתא רבתי פסיקתא ג' עה"פ "ואקברה שם" – מהו שם עפ"י הדיבור ולמה שגלוי וצפוי לפניו שלבסוף עתיד בית המקדש להחרב ובניו עתידין לצאת בגולה והם הולכים אצל אבות ומבקשים עליהם שיתפללו עליהם ואינם מועילים להם, וכיון שהם הולכים בדרך הם באים ומחבקים קבורת רחל והיא עומדת ומבקשת רחמים מן הקב"ה מיד הקב"ה שומע תפילתה, ודקדק מזה בשו"ת מנחת אלעזר ח"ג סימן נ"ג דמסוגל ביחוד תפילות ישראל על קבר רחל אמנו להושיענו ולהוציאנו מאפילה לאורה עיי"ש. (עי' שו"ת ציץ אליעזר חלק ט"ו סימן ס"ח).

מערת המכפלה

מערת המכפלה לענין טומאת כהנים משמע בגמ' ב"ב דף נ"ח שרבי בנאה ציון את מערת המכפלה שלא יבואו כהנים להכשל בכניסה למערכה, וכתב הריטב"א (שם) שאברהם אבינו ע"ה שהיה נביא וקיים כל התורה כולה דינו כישראל אף למ"ד אין קברי עכו"ם מטמאין באהל, אולם בתוס' מסכת נדה דף ע' ע"ב מבואר שאין חילוק קודם מתן תורה בין עכו"ם לישראל וכולם מטמאין באהל, וכתבו בשו"ת אבני נזר יור"ד סימן תס"ט ובשו"ת מנחת אלעזר ח"ג סימן ס"ד דלכ"ע מערת המכפלה מטמא כהנים בכניסתם. (עי' ס' ציון לנפש צבי פרק כ').

מירון

בענין ציון הרשב"י במירון מובא בס' טעמי המנהגים עמוד ר"ס דכהנים המדקדקים במצוות ואדיר חפצם להשתתף בשמחת רשב"י במקהלות אלפי ישראל בל"ג בעומר יעלו מירונה ואל יכנסו אל הקודש פנימה רק יעמדו בפתח האהל כלומר לפני פתח החצר החיצונה, בקונטרס תורת כהנים שדן בענין זה כתב שיש אפשרות לעלות לגג של ציון הרשב"י. (עי' שו"ת זקן אהרן ח"ב סימן פ"ג).

נתינת צדקה

בס' אור הישר למהר"ם פאפירש פי"ג כתב כשהולכים להתפלל על הקברים נודרים צדקה בעד הנשמות ע"ש הטעם. ובמשנה ברורה סימן תקפ"א ס"ק כ"ז כתב שיתן צדקה קודם שיאמר התחינות. בס' יוסף אומץ (לר"י יוזפא) סימן תתקנ"ו כתב דטוב לתת צדקה לעניים קודם הליכתו כדי שתתקבל ברצון ע"י הצדקה.

מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א

תפילה על קברי אבות

בגמ' סוטה (ל"ד ע"ב) "ויעלו בנגב ויבא עד חברון", ויבאו מבעי ליה, אמר רבא מלמד שפירש כלב מעצת מרגלים והלך ונשתטח על קברי אבות, אמר להן, אבותי בקשו עלי רחמים שאנצל מעצת מרגלים.

ודנו הפוסקים בגדר התפילה על קברי אבות, המהרי"ל כתב בהלכות תענית, דבית הקברות מקום קדוש וטהור יתכוון שדי יתן לו רחמים בזכות הצדיקים ואל ישים מגמתו אצל המתים. וכך נקט הב"ח יו"ד סוס"י ר"ז דלהתפלל למתים הוה בגדר דורש אל המתים וכביכול עושה אותם אמצעי להקב"ה שזה עוון פלילי, אלא סגולת קברי הצדיקים שהוא מקום קדוש ובאותו מקום מתקבל התפילות יותר. וכן נקט הלבוש. אמנם מדברי מהרי"ל שהבאנו חזינא דזה לא רק בגדר שאותו מקום יותר מסוגל הוא לתפילה אלא מתפלל הוא בזכות המתים, השוכנים כאן ולכן תפילתו יותר רצויה.

וכתב המהר"ם שי"ק (או"ח סי' רצ"ג) דמאי דאיתא הכא דכלב בא להשתטח על קברי אבות ואמר להן, אבותי, בקשו עלי רחמים שאנצל מעוון מרגלים. דבלשון זה מבואר דהתפלל לאבות עצמם, וכן מצינו בעוד אגדות כן, נראה דאין למדים מדברי אגדה, והלשון לאו דווקא, אלא התפלל שזכות האבות תעזור לו.

וכשיטה זו נקט המשנ"ב בסי' תקפ"א, וכתב על מה דאיתא ברמ"א שם דיש מקומות נוהגין לילך על הקברות ולהרבות שם בתחינות וכו', וכתב המ"ב דביה"ק הוא מקום מנוחת הצדיקים והתפילה נתקבלה שם יותר אך אל ישים מגמתו נגד המתים אך יבקש מהשי"י שיתן עליו רחמים בזכות הצדיקים.

אבל יש מהאחרונים שנקטי דלא כהני פוסקים אלא דיש מציאות של תפילה לצדיקים ואין הכוונה להתפלל להם כביכול שהם יפעלו דודאי הא ליתא ואין להם שום כח אלא מבקש מהם שיהיו מליצי יושר עליו. וכך הביא הפמ"ג שם, דבסידור מענה לשון הביא תפילות שאומרים על הקברים משמע קצת שמבקשים מאת הנפש שימליץ טוב בעדנו. ולפ"ז שפיר מילתא דכלב שביקש מהאבות שיליצו טוב עליו שינצל מעוון מרגלים.

ומה שאנו אומרים תפילת מכניסי רחמים, שכביכול אנו מתפללים למלאכים, שאנו נוקטים כדעה האחרונה, וצריך לכוון בזה שיליצו טוב בעדנו ולא שזה בכחם או לאו בכחם להרע או להטיב.

(הערות במסכת סוטה)

חקירות הלכתיות

הרה"ג אלחנן פרץ

מכונית

נתפרסם כי שבילי מירון בדרך לקברו של רשב"י יש חשש עצמות, ורציתי להציע בזה לנסוע לשם ברכב ומדין אהל זרוק, ואף שקיימא לן בגיטין אהל זרוק לאו שמיה אהל, מ"מ מהתורה שמיה אהל. נמצא אם כן שהספק דרבנן והלכה היא ספק דרבנן לקולא. זאת ועוד, ידוע מה שכתב המשנה למלך שאהל זרוק המתגלגל על פני האדמה דינו כאהל גמור ורק אהל המיטלטל ולא נוגע באדמה הוא אהל זרוק. אף שבשו"ת רב פעלים חלק על זה, מ"מ במקום ספיקות שמא אפשר לסמוך על נסיעה ברכב כזה.

חו"ל

מפורסם איסור הנסיעה לחו"ל, וראה בספר משנ"ב סי' תקי"ל בזה, והנה כתב השערי תשובה בהלכות תענית כי מותר לנסוע לחו"ל לקברי צדיקים. והסתפקתי לגבי כמה קברים שטוענים כי פינו את העצמות והביאו לארץ הקודש, אם ספק קברי צדיקים דוחה איסור זה. זה ועוד, יש לדון לעניין הנוסע לקברי צדיקים אבל יש שכמותן בארץ ישראל ואף גדולים וטובים מהם, אם גם בהאי גוונא יש היתר לזה.

מגמתו

יש להתבונן בדברי המשנ"ב הלכות ראש השנה סו"ס תקפ"א שכתב כי ההולך לקברי צדיקים לא ישים מגמתו נגד המתים אלא יתפלל לה' שבזכות הצדיקים שוכני עפר תתקיים בקשתו. ויש לכאורה לשאול כי בהלכות תשעה באב סי' תקנ"ט פסק המשנ"ב שהולכים לקברי צדיקים ומשמעות לשונו שהמתפלל שם פונה לצדיקים עצמם שיליצו בעדו, אשר נראה מזה כי אין איסור לפנות לשוכני עפר.

מסגד

מפורסם כי שיטת הרמב"ם שמותר להיכנס למסגד של ישמעאלים, והר"ן סובר שאסור להיכנס שם. ויש להתבונן אם כדאי להיכנס לחשש איסור לבית תיפלתם כדי להשתטח על קברו של צדיק. ונראה לומר כי גם הר"ן שמותר להיכנס למערת המכפלה וקבר שמואל הנביא אף שהיה שם מסגד של ישמעאלים, מ"מ כיוון שצדיקים שם אין כניסתו מראה הודאה בעבודה זרה. זאת ועוד, שמא כיוון שקנו הצדיקים מקומם והם גזלנים לעשות שם מסגד, אין אדם אוסר דבר שאינו שלא שלו.

ספקות

יש להסתפק לעניין צדיק אשר קברו נהפך לקמיע מומחה ורבים נושעו על ידו ונצלו ממות בי"מ ועוד ישועות כהנה. ואדם שנהיה חולה ר"ל ולא מצא ארוכה למכתו והוא כהן, ורצונו ללכת לקבר הצדיק לשפוך שיחו ולהציל עצמו מרדת שחת. ושני ספיקות בזה, שמא אסור להשתמש בקמיע מומחה אף לצורך הצלה אם איסור יש בזה, ונודע אשר היה צדיק הכותב קמיעות ובא אצלו בשבת באיסור חולה אחד להינצל וגער בו אותו צדיק ונראה שעניין זה מחלוקת ראשונים. ואם תרצה לומר מותר, שמא לא תועיל תפלתו שם לפי שעבר על איסור טומאת כהן. (וכמו כן הסתפקתי לעניין צדיק שטבע בים ר"ל האם המקום ההוא נחשב קבר של צדיק ומה היא הקרבה שצריך להתקרב כדי שיחשב שהלך אצל הצדיק, ושמא סגי ברואיה כפי דין כבוד לגדול הדור שהוא מי שיראנו).

עקרי הענין

הרב מאיר שולביץ

א.] השתטחות ותפילה על קברי צדיקים. מקור הענין להתפלל ולהשתטח על קברי הצדיקים, הוא מכלב בן יפונה שהלך להתפלל אצל קברי אבות שינצל מעצת מרגלים. וכמבואר בגמ' סוטה דף לד/ב, ויבא עד חברון ויבאו מבעי ליה אמר רבא מלמד שפירש כלב מעצת מרגלים והלך ונשתטח על קברי אבות אמר להן אבותי בקשו עלי רחמים שאנצל מעצת מרגלים. **ובביאור הדבר שקברי צדיקים הוא מקום תפילה כתב בדרשות הר"ן בדרוש השמיני שהצדיקים הם מקור השפע שדרכם גם זוכים שאר בני הדור, ואף במותם ראוי לחול עליהם השפע האלוקי ולכן התפלה בקברי הצדיקים רצויה.** וידוע בשם הגר"א והמקובלים שאמרו שאחר חורבן בית המקדש המקום שיש השראת השכינה הוא קברי צדיקים ובפרט בקבר רחל, ולכך זהו מקום המסוגל לתפילה. {וידוע שהגרי"ז היה חולה שלח מנין שיתפללו בקבר רשב"י במירון, שזהו אחד מקברי הצדיקים המיוחסים לנו היום בבירור}. **ומכל מקום כתבו הפוסקים שכשהולך לקברי הצדיקים לא ישם מגמתו אל המתים, אלא יבקש מה' שירחם עליו בזכות הצדיקים שוכני עפר.** ראה מהרי"ל הל' תענית ט"ז סי' תקפ"א סקל"ט ובמ"ב שם סקכ"ז, והטעם שאם מתפלל אל המת הוא בחשש האיסור שדורש אל המתים. {וצ"ע לפי"ז 1. לשון הגמ' בסוטה דל"ד שכתוב שם שכלב נתפלל ואמר אבותי בקשו עלי רחמים ומשמע שהתפלל אל האבות עצמם.2. הגמ' בתענית ט"ז ע"א למה יוצאין לבית הקברות פליגי בה ר' לוי בר חמא ור' חנינא וכו' וחד אמר כדי שיבקשו עלינו רחמים, והיינו שהמתים יבקשו רחמים עלינו ומשמע קצת שהתפילה עליהם. 3. בזוהר חדש רות ואשה אחת מנשי בני הנביאים צעקה אל אלישע, וכתבו שם ומה עשתה הלכה לבית הקברות עמדה על קברו של עובדיה וצעקה ירא אלוקים כך וכך עושים ליתומך, והיינו שהתפללה אליו. 4. בגמ' סוטה י"ד ע"א מפני מה נסתתר קברו של משה מעיני בשר ודם, מפני שגלוי וידוע לפני הקב"ה שעתיד ביהמ"ק ליחרב ולהגלות את ישראל מארצם, שמא יבואו לקברו של משה באותה שעה ויאמרו משה רבינו עמו בתפילה בעדנו ועומד משה ומבטל את הגזירה, והיינו שהיו מתפלים אל משה }, **ובאמת יש אומרים שמותר לבקש מהמתים שיתפללו בעדו וימליצו עליו לטובה, וראה בפמ"ג סי' תקפ"א א"א סקט"ז. ומנחת אלעזר ח"א סס"ח**

ב.] לועג לרש בקברי צדיקים. הנה הדין הוא שאסור לקרות או להתפלל תוך ד"א של מת או באוהל המת, ובשו"ע או"ח סי' ע"א **נפסק שאם קרא קר"ש לא יצא, וצ"ע א"כ המנהג להתפלל שחרית מנחה מעריב וקר"ש תפילות על קברי הצדיקים** (היינו חוץ מאמירת תהילים), **וכן מניחים תפילין ללא חשש** (וכמו בקבר רשב"י במירון ועוד מקומות), **ובספר שם הגדולים מהחיד"א** ח"א אות קצ"ט ד"ה ומ"מ **כתב שמעולם היה תמה על מה שמתפללים על קברי הצדיקים, עד שמצא בספר חסידים שצדיקים נקראים חיים לענין זה.** אמנם ראה בנו"ב תנינא או"ח סי' ק"ט שדן שם לגבי כשהולכים בעת צרה להתפלל על קברי צדיקים האם נכון לקח עמהם ס"ת לבית הקברות, והשיב שבש"ס אין מפורש אם באחיזה לבד יש איסור לועג לרש, אלא שלשונו של הרמב"ם בהל' ס"ת משמע לאיסור, ומכח שם שלא חילק בענין זה ששאני קברי צדיקים. **אמנם יש שכתבו טעמים אחרים והוא מפני שהקבר עמוק עשרה טפחים בתוך הקרקע וזהו רשות בפנ"ע.** כן כתב בעמק שאלה פר' חיי שרה שאילתא י"ד, **ובכל אופן מותר ללמוד ולהתפלל לעילו נשמת המת במקום שלכבודו קעביד.** כ"כ הכף החיים וראה תוס' ב"ק ט"ז ע"ב שהושיבו ישיבה על קברו. –אמנם לפי"ז זה יהא היתר רק לתורה ותפילה, ולא לציצית ותפילין ובאמת ראיתי שמביאים מהגר"ח קניבסקי שליט"א שאמר שלגבי תפילין וציצת יש ליזהר בתוך ד"א. **ויש להעיר שכל התרים הללו היינו רק להתפלל וכדו' אבל לאכול ולשתות במקום הקבר אפילו אצל צדיק בזה אין להתיר כלל.** וראה רש"י בברכות י"ז: אוכל בבית אחר דשאני אכילה שהיא כקלות ראש ונראה כלועג למת וזהו זלזול למת.

ג.] כהנים בקברי צדיקים. כתב בספר פאת השולחן הל' א"י סי' ב' סקי"י **יש למנוע מנהג בני אדם כהנים שהולכים על קברי צדיקים באומרם שקברי צדיקים אינם מטמאים, וטעות הוא בידם כי מי גדולים וצדיקים מאבותינו הקדושים אברהם יצחק ויעקב ויוסף שאמרו רבותינו בגמ' שעצמותיהם מטמאים** (והראיה מהגמ' כנראה כוונתו לגמ' סוכה כ"ה ע"ב ופסחים צ"א ע"ב. ששם מבואר שויהי האנשים טמאים לנפש אדם או נושאי ארונו של יוסף או אלו שנתעסקו עם דתן ואבירם והם היו צדיקים גמורים וחזינן שמטמאו. עוד הביא ראיה בדברי שאול לבעל השו"מ מהגמ' בברכות כ"ח ע"ב שריב"ז אמר בשעת פטירתו פנו את הכלים מפני הטומאה והרי היה צדיק גמור) וכ"כ בשו"ת זית רענן ח"ב סכ"ו שאסור לכהנים לילך אצל קבר רחל דנקטינן לחומרא דקברי צדיקים מטמאים. ובשו"ת דברי יציב יו"ד סי' רלא כתב מי יעיז להקל נגד ראשונים ואחרונים והפוסקים שכתבו להלכה ברורה בלי חולק באיסור דאורייתא החמור של טומאת כהנים שאסור ליטמאות לכהנים בקברי צדיקים. **ובשו"ת בתי כהונה** סכ"ג והובא בפת"ת יו"ד סי' שע"ב **שמה שנהגו איזה כהנים להשתטח על קברי צדיקים אין להם על מה שיסומכו, דאם סומכים על מה דאיתא במדרש** (הובא בילקוט במשלי ס"ט) **שאמר אליהו צדיקים אינם מטמאים, הא כתבו התוס'** ב"מ קי"ד ע"ב **שזהו דחיה בעלמא, ועיקר התי' משום מת מצוה. העיצה לכהנים להגיע קרוב לקבר כמה שיכולין, במקום שאין טומאת מת** (דהיינו מחוץ לאוהל המת או ברחוק ד"א וכן חוץ לבית קברות) **ואף שם יש השפעת קבר הצדיק.** דראה בספר הנהגות צדיקים – הנהגות ומדות טובות עפ"י סדר א"ב מרבי יעקב יחזקיהו, שכתב וז"ל קברי צדיקים מסוגל להתפלל שם כמבואר בסה"ק ושמעתי בשם הגה"ק בעל דברי חיים זי"ע, שאמר לאיש אחד היה כהן ולא נסע על ציון צדיק א' וא"ל שאפילו להיות באותו עיר שהצדיק קבור ג"כ מסוגל, וראיה ממשנה רפ"ג דיומא שהי' מזכירין רק עיר חברון להזכיר זכות אבות, ואני מצאתי בזוה"ק שמות דף ה' ע"א (דפוס וילנא) דתלת פרסה קרוב לקברו נמשך קדושת הצדיק וז"ל שם אי בני עלמא ידעין יקרא סגיאה דיעקב בשעתא דא"ל קוב"ה אנכי ארד עמך מצרימה הוי מלחכי עפרא תלת פרסי קריב לקברי' עכ"ל עיי"ש:–ועיין אלף המגן סי' תקפ"א.

ד.] לצאת לחוץ לארץ. אף שאין לצאת מארץ ישראל לחו"ל, מ"מ מותר לצאת כדי להשתטח על קברי צדיקים אם יוצא כשדעתו לחזור. ראה ברכי יוסף סי' תקס"ח ושע"ת סק"כ ושד"ח מכרעת א"י סי' ז', ובספר אהלך באמיתך העיר שכדי לישא אשה התירו לצאת לחו"ל דאולי בחו"ל היא ישרה בעיניו מאלו שבא"י, וכן התירו לצאת ללמוד תורה כי יש ענין שלבו חפץ, אבל להשתטח על קברי צדיקים המבלי אין קברי צדיקים מספיק בא"י, קברי נביאים תנאים ואמוראים, ונראה דאולי מיירי בקברי צדיקים שהיה דבוק מהם בחייו ע"כ.

ה.] מעניני השתטחות על קברי צדיקים. כתבו המקובלים בשער היחודים ענף ד' פ"ד **שיזהר מאוד שלא ישתטח על קברי צדיקים הסמוכין על קברי אנשים אחרים שאינם הגונים או הסמוכים לקברי גויים כי שם יתדבקו בו אותן הנפשות של רשעים ויתעברו בו וישרה עליו רוח טומאה. עוד יש ליזהר שלא ללכת לבית קברות מי שהוא טמא קרי.** ראה בחיי אדם כלל קלח ה' שאז החיצונים מתדבקים בו. **יש זמנים שנהגו ללכת לקברי צדיקים, והוא בערב ראש השנה,** ראה שו"ע בסי' תקפ"א **וברמ"א הוסיף שם שיתן צדקה לעניים. ובמגן אברהם** בס"ק י"ז **שהצדקה יתן קודם שיאמר התחינות, עוד כתב שם בשם האגודה שיקיף את הקברות.**

ענין ההשתטחות, אינו סתם להתפלל על קבר הצדיק אלא היינו לפרוס ידיו וגופו ולהשען על הקבר וליחד ייחודים וכוונות, ור"ח ויטאל בשער הגלגולים כתב פעם אחד שלחני הרב ז"ל על קברי צדיקים בחול המועד להתפלל עליהם אבל לא נשתטחתי עכ"ל והיינו מכיון שבימים הללו אין הנשמה נמצאת בקבר אז אין טעם בהשתטחות, אבל מ"מ תפילה שייך וכן בשבת ויו"ט ר"ח וחול המועד. ואעתיק כאן בענין ההשתטחות ממש"כ בשער רוח הקודש הקדמה ה ענין הדבקות עם הצדיקים וההשתטחות על קברם לאדבקא רוחא ברוחא ונפשא בנפשא כנז' בזוהר פרשת אחרי מות דף ע' ע"ב וז"ל ובשעתא דאצטריך עלמא רחמי וחיי אזלי ומודעי לנפשייהו דצדיקייא ובכאן על קברייהו אינון דאתחזי לאודעא להו מאי טעמא דשויין רעותייהו דילהון לאתדבקא נפשא בנפשא וכו' ולהזדכך זכוך רב ולהתקדש קדושה נפלאה ולהתענג עונג עצום לחזות בנועם ה' לדעת איזה דרך ישכון אור בכל מעשיו ויודיעוהו דברים אמיתיים לא יחטיאו השערה ובלבד שיתנהג בקדושה ובענוה וביראת חטא וישים השם הנכבד והנורא לנגדו תמיד לייחדא שמא דקוב"ה ושכינתיה ברחימו ודחילו לייחדא שם ו' עם ה' על ידי י' וה'. וכו' עוד באריכות.

בעומק הענין

הרה"ג ישראל וינברג

צדיקים אין מטמאין

כתובות (ק"ג:) אותו היום שמת רבי בטלה קדושה. ובתוס', והרב רבי חיים כהן היה אומר אילמלי הייתי כשנפטר ר"ת הייתי מטמא לו דהאי בטלה קדושה דקאמר הכא היינו קדושת כהונה ובהדיא אמר בירושלמי בפ' מי שמתו דכשמת רבי אמרו אין כהונה היום וכו'.

ובריטב"א, ויש גורסין בטלה כהונה והכל ענין אחד הוא דה"פ דבטלה קדושה של כהונה שע"י שנטמאו כהנים במיתתו שהכל מטמאין לנשיא. וכ"כ הר"ן.

ובאגרא דכלה (בהעלותך) כתב, משמת רבי בטלה כהונה, דהצדיקים אין מטמאין. וכ"ה בכד הקמח לרבינו בחיי וז"ל, ומלת נשיקה היא דבקות החושק בחשוק ומתוך כך הנפש נפרדת מן העוה"ז שלא בהרגש טעם מיתה ושלא ע"י כח המשחית הוא מלאך המות. וזו היתה מיתתו של רבינו הקדוש, ומזה דרשו חז"ל משמת ר' בטלה קדושה כלומר שאף הכהנים נתעסקו בקבורתו לפי שהיתה מיתתו בנשיקה ע"י שכינה שלא ע"י מלאך המות ולכך נתעסקו בו ולא נטמאו שאין הטומאה במת אלא מצד מלאך המות, ע"כ.

לכאורה לדעת ריטב"א ור"ן מה שנטמאו הכהנים לרבינו הקדוש הוא משום שמותר ליטמאות לנשיא, ולא משום דאין צדיקים מטמאים. אבל לדעת רבינו בחיי והאגד"כ הטעם משום שצדיקים אין מטמאים דמיתתם בנשיקה ולא על ידי מלאך המוות.

אבל הדבר תמוה הא מפורש בגמ' 'בטלה קדושה' הרי שבאמת נדחית קדושת הכהונה מפני כבודו של רבי, ולא שאין כאן טומאת מת כלל. והאיך למד מזה רבינו בחיי שצדיקים אין מטמאים.

והנה בקוב"ש (ח"ב סי' מ"א) הביא קושית המג"א על הרוקח שכ' דאשת כהן מעוברת מותרת ליכנס באהל המת משום ספק ספיקא והקשה תיפ"ל דטהרה בלועה אינה מיטמאת. אולי י"ל לדעת הסוברין דכהן אסור בגוסס אף דלכו"ע גוסס אינו מטמא עד שתצא נפשו ומוכח מזה דהא דכהן אסור להיות באהל המת הוא אפילו היכא שאינו נטמא כלל. ובקוב"ש חולין (אות ל"א) הוסיף, אבל קשה מהא דמותר לכהן ליכנס לבית הפרס ע"י נפוח משום דבית הפרס הוי ספק טומאה בר"ה דטהור מה"ת מ"מ יאסר משום לאו דלא יבא שהוא איסור בעלמא ואינו תלוי בטומאה, וספקו צריך להיות אסור.

והנה לפי מה שרצה לומר דאיסור כהונה אינו מחמת שנטמא הכהן, לפי"ז אף אם צדיקים אין מטמאים, אפילו הכי אסור לכהן ליגע בהם או להיכנס באהל דידהו. וניחא הא דהוצרכו לומר דבטלה קדושת כהונה דהותר להם **האיסור** משום כבודו של רבי. ורבינו בחיי בא לומר דלא **נטמאו**, דצדיקים אין מיטמאים.

ועדיין צ"ב היכן חזינן דלא נטמאו, כיוון דסוף סוף הוצרכנו להתיר האיסור משום כבודו דרבי.

ושמא אם היו נטמאים על ידו, **לא היה בזה כבוד לרבי**, ובע"כ דטומאה אין כאן. רק איסור בעלמא, ועל האיסור, איכא היתרא דכבוד נשיא.

מוסד הרב קוק

מוסד הרב קוק

חדש

משנת ראובן

מסכת אבות

עם פירושי הראשונים

2 כרכים

מכון ירושלים

הופיע - חדש

קובץ מוריה

גנוזות ראשונים ואחרונים, חידושי תורה והלכה, מכתבי תורה ואגרות, חקר ועיון, הערות והארות ועוד

להשיג בחנויות הספרים

למנויים והזמנות 02-6510627

הנושאים הבאים

שופטים- ובערת הרע – י"ז ז'

כי תצא – **חליצה**

כי תבוא – הפסקה

ראש השנה – **קולות השופר**

סוכות – **דיני הסכך**